

50. Негодяєва С.А. Концепт дійсності в поетичному доробку Івана Манжури // Вісник Луган. нац. пед. ун.-ту ім. Т. Шевченка. – 2011. – № 17 (228). – С.87-92.

УДК. 821.161.2.09

С.А. Негодяєва

КОНЦЕПТ ДІЙСНОСТІ В ПОЕТИЧНОМУ ДОРОБКУ ІВАНА МАНЖУРИ

Діяльність Івана Івановича Манжури припала на важкий час, так званого, “мертвого антракту”, “післяемського” періоду. Це була взагалі важка чорна смуга, важкий період у розвитку української культури. В історію він увійшов як поет, фольклорист, етнограф та лексикограф демократичного напрямку.

Життю й творчості відомого поета і збирача присвячені ґрунтовні дослідження та біографічні розвідки І. Айзенштока, І. Березовського, М. Бернштейна, М. Бикова, В. Заремби, Л. Каширіної, Н. Сумцова та ін. І наша розвідка є не менш актуальною в галузі дослідження домінанти поезії автора – рецепції української дійсності.

Метою нашої студії ми обрали дослідити концепт дійсності в поетичному доробку митця, представлений віршами-пейзажами, сюжетними віршами, медитаціями, ліричними нарисами, елегіями, народнопісенними стилізаціями, інвективними посланнями, молитвами, гімнами, одами, присвятами збірки “Степові думи та співи”.

У 80-90-ті роки ХІХ ст. Іван був у центрі літературного та культурного життя місцевої творчої інтелігенції Катеринослава. О. Єгоров, М. Биков, Я. Новицький, Г. Залюбовський, І. Акінфієв, І. Манжура об’єдналися навколо літературно-громадської газети з поетичною назвою “Степь”. Іван Іванович у ньому друкує цікаві етнографічні та краєзнавчі нариси, статті-дослідження, у тому числі і з історії запорізького козацтва та заселення краю. Саме в цьому виданні, під псевдонімом Іван Калічка, І. Манжура дебютував як поет віршем “Босяцька пісня” у 1885 р., спорокувавши свій майбутній шлях:

Чого мені журитися?
Того хіба ката,
Що я вік свій потираю
Вугли в чужих хатах?..

Тут він упорядкував свою єдину прижиттєву поетичну збірку “Степові думи та співи” [3], покряну цензурою і видану у Петербурзі за сприянням професора Харківського університету О. Потебні.

Характерним для поезії І. Манжури є образ степового краю, з його незрівняною красою, надзвичайно цікавою і самобутньою історією, з його працьовитим, талановитим, але обездоленим і збіднілим народом.

“Співцем степу, тихої господарської праці та хліборобського, хоч дрібного, але насущного клопоту” [2, с. 495] назвав поета С. Єфремов, бо з народом і для народу – основне кредо життя і творчості поета. Поетична книжка “Степові співи та думи” побачила світ наприкінці 1889 року. Її надмірно скоротили через любов до України. Вийшло лише 300 примірників. Аналізуючи її, М. Сумцов розподіляв лірику І. Манжури з неї на 3 тематичні блоки:

- 1) автобіографічні (“Мати”, “Весна”, “Спомин”, “Минуле”, “Переспів” та ін.);
- 2) селянсько-побутові або соціально-економічні (“Дума”, “На степу і у хаті”, “З заробітків”, “На добрій ниві”, “На пасіці”, “Бджоли” та ін.);
- 3) різnorodного змісту (“Нечесна”, “Веснянка”, “Вранці”, “Лелії” [4, с. 81].

Автор однієї з найгрунтовніших розвідок [1] про життя і творчість І. Манжури, Михайло Давидович Бернштейн, досліджуючи поезію автора, виділяє такі її основні мотиви: пристрасні роздуми “про кращу убогому людові долю” (І. Манжура – співець сирітства, наймитства, заробітчанства): “Бурлака”, “Бурлакова могила”, “З заробітків”, “Босяцька пісня”, “Обжинки” та ін.; роль і призначення літератури, митця в суспільстві, у житті народу (“Декому”, “Старий музика”, “Сум”, “До музи”, “Кобзар” та ін.).

Логічна, у більшості сюжетна, лірика побудована на послідовному розкритті буденного народного життя з його злигоднями й клопотами. Автор свідомо наголошує на обставинах, які оточують ліричного героя. Сюжетний вірш І. Манжури – це частка живої дійсності, епізод життя і побуту, які поет спостерігав постійно (“Босяцька пісня”, “Сторіж”, “Билиця”). Наприклад, поезія “На степу і у хаті” змальовує тяжку долю хліборобської родини, яку супроводжують різні негаразди:

Журиться тяжко і сам хлібороба:
Виляже взимку без корму худоба...
Хліба на ниві немає снопа,
Так послужила фортуна сліпа!
Чим він у волость подушне заплаче?
Чим перекриє безверхую хату?
Тут ще ік тому мала дітвора...
Заздалегоди тікай хоч з двора!

Конкретні описи і картини, пов’язані з економічним становищем села аж до географічно-етнографічної деталізації, зовсім не свідчать про брак поетичної фантазії чи авторської майстерності у використанні зображувальних засобів. Вони становлять одну з специфічних неповторних ознак художньої манери поета.

Варто наголосити, що цілюще джерело його творчості надавали й народнопісенні мотиви. Скажімо, поезія “Лелія” яскраво трансформує рослинний образ у символ самотньої особистості, яка вимушена жити:

Здається, й на волі, у шані і холі,
Та все-бо не в ріднім краї.

У своєму ліричному хисті автор не був одноманітним. Його перу належить дотепна, їдка сатира на заробітчанство (“Веснянка”), псевдопатріотизм (“Декому”), безглузде життя “пропашої особистості” (“Билиця”), панство (“Щира молитва”). Остання є відкритою провокацією на відверту замальовку соціальної картини дійсності:

“Господи, віку, прошю тебе, ти
Панові нашому не вкороти,
Хай пожива він у світі довгенько!” –
Молиться щиро бабуся старенька.
Чус те пан та бабусі пита:
Чом та за нього молитва свята?
“Тим, що за вашого діда я мала
Шестеро ярк, – бабуся сказала. –
Двох він до себе на двірню забрав...
“Буде із тебе й четвірка”, – сказав.
Батенько ж ваші, осівшися, пару
Другу забрали у панську отару...
Ви ось хазяйство до рук прийняли –
Скоро і п’яту у двір зайняли...
Дай же вам, господи, вік довголітній,
Щоб не зайняв Ваш синок і послідній!”

Звертається у своїй творчості І. Манжура і до теми показу долі скривджених дівчат (“Нечесна”, “Дівчача думка о покрові”), наголошуючи на неминучій Божій карі за будь-який глум над сіромахою. До речі, частина поезій автора була наснажена сакральною народною вірою в перемогу Божеського начала над матеріалістичним безпринципним світом. Є у поетичному спадку І. Манжури вірші, за які радянські літературознавці мушили називати його людиною обмежених поглядів. Ця поезія “відбивала напіврелігійні ілюзії відсталого частини селянства” (Бернштейн): “Сорок святих”, “Жайворінки”, балада “Ренегат”, “Різдвяна зірка”, “Великдень”.

Окремий цикл складають вірші на громадські й особисті мотиви. У них лірик відображає життя й настрої цілого покоління передових людей, які важко переживали атмосферу політичної і моральної задухи 80-х років (“Весна”, “Спомин”, “Повесні”, “Переспів”, “До товариша”, “Незвичайний”, “Уві сні”, “До Дніпра” та ін.). У цих творах болісний крик душі ліричного героя, якого мучить свідомість того, що “лихе горе”, гірка біда не дали прорости в ньому рясним цвітом “надії зцілющій”, “вірі живушій”, що життя марно процвіло, не залишивши нічого “в спадки дітям”:

Прости-бо, рідна Україно!
Тебе любив я, мов дитина

Кохану нььку... (“Ой, чом мені, молодому”)

Помітне місце у творчості Манжури посідають вірші, у яких поет розповідає про свої інтимні переживання, про нерозділене кохання, невпорядковане особисте життя; ці поезії є де в чому автобіографічними. Обраницею серця Івана свого часу стала сестра поміщика П. Синегуба Настя Синегуб з с. Олексіївка. У родині Синегубів поета приласкали, обігріли, дали прихисток після повернення із Сербії. Тут Іван Манжура записував народні пісні, думи, приказки, легенди і, передовсім, так званий, “солдатський фольклор”. У селі поет проявив свої нові здібності, він: складав і продавав гербарії. Щоправда, кохання молодят виявилось таким нещасливим, тамуючи душевний біль, поет попрощався з господарями, Олексіївкою. Поезії “Нехай”, “Нічниці”, “N.N. (Сам не знаю чого, ще обличчя твоє)”, “Спомин”, “Минуле”, “Над Дніпром”, “Коли твою душу нудьга наполяже” доповнюють образ І. Манжури, людини драматичної особистої долі, і виокремлюються в окрему групу інтимно-ліричних поезій з підвищеною рефлексивністю, вразливою чутливістю:

Минулись, минулись щасливі години,
Судились з тобою нам різні країни,
І різна з тобою упала нам путь (“Минуле”).

Наявна в доробку автора й пейзажна лірика, репрезентована картинами степової України: “Первий сніг”, “На пасиці”, “Степ”, “Бджоли”, “Вранці”, “Дума”, “На добрій ниві” та ін.

Невелика за обсягом (у доробку автора лише 70 оригінальних поезій), але багата за змістом та високохудожня за формою, лірика І. Манжури з теренів віків дає можливість глибше з’ясувати не лише природу художнього твору, а й специфіку регіональної народної культури. Письменник мав власну творчу манеру. Його поезії збагачені авторськими інтонаціями; пейзажний малюнок органічно поєднує етнографічно-географічну точність з сильним струменем ліризму; метафоричність проста і гранично точна; ритмічна організація вірша поєднує ознаки суто літературні з фольклорними; багата гама ритмічних розмірів (коломиїковий вірш; від хорєя до анапеста) – усе це дало змогу поету змалювати власний концепт дійсності і забезпечити авторитет у рідному письменстві. Недаремно, І. Франко, упорядковуючи свою поетичну антологію “Акорди” (до якої було включено твори 88 поетів ХІХ століття), умістив до неї 8 поезій І. Манжури, наголошуючи на їх самотності.

Як бачимо, Манжура-фольклорист-перекладач органічно доповнював Манжуру-поета. Літературна діяльність І. Манжури розгорнулася в умовах розгулу царської цензури, коли Емський указ 1876 року погіршив умови друку. Друкувати книжки українською мовою заборонялося. Цензуру не задовольняв ідейний зміст творів І. Манжури, їх глибокий демократизм, відображення соціальних антагонізмів

буржуазного суспільства, а тому вони частіше підпадали під заборону і з'явилися тільки в радянські часи.

“Талановитий з натури, та безталанний життям Іван Манжура своєю особою дав ще один приклад неабиякої пропащої сили, що згинула марно серед нашого лихоліття” [2, с. 496]. І хоча спадщина митця порівняно невелика. Проте майже все, створене ним, назавжди увійшло до культурної скарбниці українського народу, посівши в ній досить помітне місце. І наша студія є потужно перспективною в ракурсі проблем вивчення авторських рецепцій концепту дійсності в національному часопросторі від архаїки до модерну. Зазначене нами питання невичерпне в цілій низці фундаментальних досліджень і синтезованих методологічних публікацій, заснованих на матеріалах сучасних розвідок літературознавства.

Література

1. Бернштейн М. Іван Манжура. Життя і творчість / М. Бернштейн. – К. : Дніпро, 1977. **2. Єфремов С.** Історія українського письменства / С. Єфремов. – К. : Femina, 1995. **3. Манжура І.** Твори / І. Манжура. – К. : Дніпро, 1980. **4. Сумцов Н.** Памяти И.И. Манжуры / Н. Сумцов // Киев. старина. – 1893. – №10. – С.80-90.

Негодяева С.А. Концепт дійсності в поетичному доробку Івана Манжури

Розвідка презентує домінанту поезії Івана Манжури – рецепцію української дійсності на матеріалі збірки “Степові думи та співи”, і є потужно перспективною в ракурсі проблем вивчення авторських рецепцій концепту дійсності в національному часопросторі від архаїки до модерну.

Ключові слова: рецепція, національний концепт дійсності, провідні теми, образи, мотиви.

Негодяева С.А. Концепт действительности в поэтическом наследии Ивана Манжуры

Статья презентует доминанту поэзии Ивана Манжуры – рецепцию украинской действительности на материале сборника “Степові думи та співи”, и является перспективной в ракурсе проблем изучения авторских рецепций концепта действительности в национальном измерении от архаики до модерна.

Ключевые слова: рецепция, национальный концепт действительности, основные темы, образы, мотивы.

Nehodiayeva S.A. Concept of reality in the poetic works of Ivan Manzhura

This study represents the dominant of Ivan Manzhura's poetry. It goes about reception of Ukrainian reality on the basis of poetic album "Stepovi dumy ta spivy". The work is powerfully prospective in the problems aspect of studying of the author's reality concept receptions in the national time-and-expanse from antiquity up to modern.

Key words: reception, national concept of reality, the main themes, characters, motifs.